

Marko Tikka

Kaksikymmentä vuotta kapinaa

Heikki Ylikankaan *Tie Tampereelle* (1993) oli sisällissodan tutkimukselle merkittävä teos ottaessaan vakavasti tavallisten ihmisten kokemukset ja muistikuvat sodasta. Tämä näkökulma on viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana muuttunut yhdeksi suomalaisen sisällissotatutkimuksen konventioksi, kerrontatavaksi, jonka keinot alkavat olla jo kuluneita. Mitä tulee seuraavaksi?

Olin kesätöissä Helsingissä kesällä 1993. Työpäikan väki osti minulle läksiäislahjaksi juuri ilmestyneen Heikki Ylikankaan teoksen *Tie Tampereelle*. Vaikka muistan kirjasta kohistun paljon, enpä silti arvannut, miten merkittävä tuo teos oli lopulta myös oman urani kannalta. Joitakin vuosia myöhemmin syntyi toimittaja Antti O. Arposen kanssa kirjoitettu *Koston kevät* (1999), jossa hyödynnettiin Ylikankaan tapaan punaista ja valkoista muistitietoa. Siinä käytettiin myös kokemushistoriallista kerrontatapaa ja viljeltiin fiktion tehokeinoja tarinankuljetuksessa. Samalla kuitenkin pysyttiin historiankirjoituksen realistisessa tapahtuma- ja tilannekuvauksessa ja aika ajoin rakennettiin rytmillisiä suvantoja, joissa kuvattiin aikakauden ilmiöitä ja taustaa tapahtuneelle. Samaa muotoa, hivenen jalostu-

neempana, käytin myös kirjoittaessani lähes kymmenvuotisesta sisällissotatutkimuksestani eräänlaista yhteenvetoa, teosta *Terrorin aika* (2006).

En ole ollut näillä vesillä yksin, sillä Jukka Riski, Aapo Roselius, Mirja Turunen, Tuomas Hoppu ja viimeksi Teemu Keskisarja ovat rakentaneet suunnilleen samoilla tehokeinoilla sisällissotatutkimuksensa; ainakin ne, joiden eteen voisi kirjoittaa sanan ”populaarihistorialliset.” Heidän teostensa saama julkisuus on innostanut myös kymmeniä harrastajia kirjoittamaan omia historioikeita, jotka ovat imeneet verevyytensä mainittujen ammattitutkijoiden töistä. Tämä tyyli on paitsi kirjoittanut karvasta arvostelua, myös luonut uuden sisällissodan tutkimuksen koulukunnan.

Jos kaikki venäläiset kirjailijat ovat sanonnan mukaan tulleet Nikolai Gogolin viitan alta, viimeisin sisällissodan tutkimus on meillä kiistatta saanut tyyliinsä Ylikankaan *Tie Tampereelle* -teoksesta. Suomen sisällissotaa 1990-luvulta alkaen tutkineet ovat saaneet vaikutteita toki vaikkapa Peter Englundilta tai Jugoslavian sodasta, joka 1990-luvulla toi annihilaation ja alistamisen muodot koko lailla konkreettisesti kaikkien aikalaisten nähtäväksi, mutta *Tie Tampereelle* oli epäilemättä monen mielestä tiennäyttävä sekä hyvässä että pahassa. Hyvin kirjoitettuna ja fiktion eri tehokeinoja hyödyntäneenä kirjana se oli uuden ilmaisutavan edelläkävijä. Mikä ehkä vielä tärkeämpää, se toi sisällissodan takaisin historian tutkimuksen relevantiksi tutkimuskohteeksi

tilanteessa, jossa varsinkaan vanhemman tutkijapolven näkökulmasta mitään uutta ei ollut enää odotettavissa.

Fiktio tehokeinojen käyttö historiantutkimuksessa on ollut avartavaa niin tutkijoille kuin varmasti lukijoillekin. Se on vaikuttanut laajemminkin populaariin historiantutkimukseen; en muista aikoihin kenenkään tosissaan sanoneen suomalaisia historiakirjoja kuiviksi tai tylsiksi. Verevyyttä on saatu niin 1600-luvun aatelisten kuin 1900-luvun teollisuudenharjoittajien elämäkertakuvauksiin. Historiantutkimus on mennyt lähemmäs menneisyyden ihmistä ja sitä tuskin kukaan pitää huonona asiana.

Voi tietysti kysyä, onko menetetty jotakin olennaista, ovatko historiantutkimuksen suurommat merkitykset hukkuneet inhan väkivalta-kuvauksen ja naturalistisen viettien seuraamisen alle. Ehkä, mutta ehkä oli jo aikakin niin tapahtua: tämä kehitys voidaan nähdä myös viimeisenä ilmeisenä irtiottona kansallisen kertomuksen tuottamisesta. Historiantutkijat eivät ole (enää) suuren kansallisen kuvan rakentajia, vaan kuvaavat yksilöiden kokemushistorian kautta ihmisten historiaa.

Mielestäni tämä erityisesti sisällissotahistorian kerronnassa viljelty muoto alkaa kuitenkin osoittaa väsymyksen merkkejä. Se näkyy jo viimeisimmässä aihepiirissä teoksissakin, siitä huolimatta, että ne ovat tutkimuksellisesti huolella rakennettuja ja taidokkaasti kirjoitettuja.

Tuoreimpana tutkimustradition esimerkinä on Teemu Keskisarjan *Viipuri 1918*. Se on lumoavan nopeatempoiseksi trimmattu lukuelämys, jonka asiasisältö rakentuu laajasta ja monitasoisesta arkistoaineistosta ja aikaisemman tutkimuksen hämmentävästä hallinnasta nopeilla yhteenvedoilla. Joku voisi pitää tätä sähkösanomatyyliä ylimalkaisena, mutta mielestäni tämä on työn suuri ansio ja osoittaa tekijänsä hallitsevan niin suuret linjat kuin petiitin kirjallisen ilmaisun. Tämä kirjoitustyyli palvelee sekä nopeaan ilmaisuun tottunutta nykylukijaa että antaa myös paljon taustat jo tarkemmin tuntevalle

setä- tai tätilukijalle. Keskisarjan suorapuheinen ilmaisutapa tosin myös ärsyttää, varsinkin silloin kun käydään hyvän maun rajamailla; sitä hyvää makua toki on niin montaa lajia kuin on kirjoittajia. Näillä mennään, kun kuvataan, kuinka ”Eurooppa kouristeli viidettä vuotta verilöylyssä, jossa valtiot, kansat ja väestöryhmät hui-toivat sikin sokin” tai kuinka ”erään upseerin aivot roiskahtivat Aleksanterinkadulle.” No, onhan se toki niinkin, että kun tyylin näkee, niin tekijän tuntee.

Keskisarja tuo aikaisemman tutkimuksen tiiviin synteessin lisäksi esille omaperäisiäkin tulkintoja, korostamalla kiintoisalla tavalla valkoisten johdon ongelmallisia henkilösuhteita. Tätä on toki käsitelty aikaisemminkin, mutta konfliktin eri tasoja ei ehkä ole aikaisemmin kuvattu näin tasapainoisesti. Punaisen johtoportaan kaoottista tempoilua avarretaan myös hyvin autenttisen tuntuisesti valkoisen tiedustelun ko-koamalla salakuunteluraporteilla. Keskisarjan teoksessa Viipurin Karjalan rooli koko sodassa tuodaan esille korostetusti, aikaisemman ker-ronnan painopisteen usein valuessa länteen, Etelä-Pohjanmaan, Tampereen ja Helsingin tapahtumiin.

Kannaksen tilannetta valottaa myös Heikki Ylikankaan teos *Rata Rautuun*, joka pelkän yksit-täisen taistelun kuvauksesta laajentaa pohdin-taa moniin laajempiin kysymyksiin, kuten koko Karjalan rintaman merkitykseen sodassa. Vaikka Ylikangas osoittaaakin olevansa entisessä terässään, mitä lähteiden syvälukemiseen ja laa-jempiin tulkintoihin tulee, teos tuntuu hivenen vaisulta, jos sitä vertaa vaikkapa juuri Keskisar-jan teemoiltaan varsin lähelle tulevaan *Viipuri 1918*-teokseen.

Mielenkiintoista on myös havaita, miten Yli-kangas rakentaa tässä – kuten *Tie Tampereelle* – teoksessakin tarinan ytimen itse asiassa varsin perinteisesti taistelukuvauksen ympärille. Esi-merkiksi sotatoimia seuranneet rankaisutoimet jäävät varsin vähälle kuvaukselle, vaikka ne aika olennaisesti Raudunkin valkaisuun liittyivät, ja

olisivat siksi ehkä ansainneet tulla laajemmin esitetyiksi. Sen sijaan Keskisarja liittää väkivalan eskaloitumisen, taistelukuvaukset ja terrorin samaan jatkumoon. Hän kuvaa annihilaation sekä suurena kammottavana joukkonäytelmänä että tarkastelee sitä yksilöiden kuten Hjalmar Kaipiaisen ja Gunnar Mörnin kautta. Ehkä tässä näkyy sukupolvien ero; vanhemmalle tutkijapolvelle taistelu on taistelu ja terrori terroria, vaikka samassa sodassa ja samassa tilanteessa oltaisiinkin, nuorempi polvi näkee tappamisen samana, oli vastustaja aseistettuna juoksuhaudassa tai sitten ei. Yhtä kaikki sekä Ylikankaan että Keskisarjan teokset tunnistaa saman tutkimuksellisen tradition osiksi.

Kun tämä traditio on siis tullut kahdenkymmenen vuoden ikään, on hyvä pohtia, mihin sisällissodan tutkimus on menossa. Hyviä aiheita on helpompi ehdottaa kuin uutta tapaa kirjoittaa; ehkä edetään entistä enemmän kohti yksilöitä, johon suuntaan tutkimuskin sekä akatee-

misella että vapaalla sektorilla on ollut siirtymässä. Ehkä olisi hyvä tutkia niitäkin, jotka pyrkivät olemaan sodasta sivussa; ehkä tällainen tutkimus valottaisi sisällissotaa jollakin olennaisella tavalla. Sisällissodan naisista tarvittaisiin vieläkin tutkimusta; yrityksiä siihen suuntaan on toki ollut, mutta kattavia tuloksia vähemmän. Punaisesta terrorista kaipaisi myös päivitettyä tutkimusta. Jaakko Paavolaisen erinomainen tutkimus on pian puolen vuosisadan ikäinen, joten uuden tutkimuksen ja Paavolaisen tutkimusten jälkeen löytyneiden – ja osin vapautuneidenkin – lähteiden hyödyntäminen uudessa tutkimuksessa olisi paikallaan.

Vain yhtä pyydän; tehkää ne tutkimukset ammattitaidolla! Niin Keskisarjan kuin Ylikankaankin kaltainen taito ja tyyli löytyvät vain vankalla ammattitaidolla ja laajalla lukeneisuudella; hästökkimaailmassa se tahtoo joskus unohtua oppineimmiltakin.